
III. ФІНАНСИ ТА КРЕДИТ

УДК 336.71; 330.131.7

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ СИСТЕМНИХ РИЗИКІВ НА ФІНАНСОВУ БЕЗПЕКУ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

С. П. ПРАСОЛОВА

(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті – розкрити зміст і складові діагностики основних системних ризиків у системі управління фінансовою безпекою банків, орієнтованої на протидію їх банкрутства. Необхідним елементом фінансової безпеки банку визнано систему діагностики основних системних ризиків за відхиленнями їх окремих індикаторів від порогових значень у механізмі протидії банкрутства банків. Для забезпечення фінансової безпеки діяльності вітчизняних банків запропоновано модель її діагностики, орієнтовану на визначення рівня їх захищеності від негативного впливу основних системних ризиків для протидії банкрутства.*

Ключові слова: *фінансова безпека банку, системні ризики, ризик ліквідності, кредитний ризик, ризик недоотримання прибутку, протидія банкрутству, діагностика.*

На початку ХХІ ст. глобалізація фінансової сфери, проявляючись у розвитку ринку євровалют, системи транснаціональних банків, формуванні розгалуженої мережі офшорів і глобальних комп'ютерних мереж, забезпечує миттєві переміщення капіталів і може спричинити руйнування навіть стійких економічних систем. Необхідність нівелювання таких негативних наслідків глобалізації обумовлює створення адекватної концепції національної безпеки, базовими елементами якої є економічна та фінансова безпека, безпека банківської діяльності.

Першим етапом роботи системи фінансової безпеки банків є здійснення фінансової діагностики банку на предмет оцінки рівня його фінансової безпеки. Як зазначається у працях А. О. Єпіфанова, О. Л. Пластун, В. С. Домбровського, В. К. Гіжевського, М. П. Стрельбицького та інших. Така оцінка здійснюється шляхом розрахунку ряду фінансових показ-

ників, виявлення та оцінки внутрішніх і зовнішніх ризиків банку, а також проблемних аспектів у його діяльності [3, 8]. При цьому для забезпечення стабільності та безпеки фінансово-економічної системи ключовим завданням стає дослідження основних проявів саме системних ризиків, які зумовлюють необхідність накопичення банками додаткових обсягів капіталу й резервів і перешкоджають відновленню дохідності банківської діяльності, що гальмує вихід як окремих банків, так і банківських систем із кризового стану.

Більшість наукових підходів до визначення системних ризиків, які пропонують зарубіжні вчені П. Купик, Д. Никерсон [10], П. Моліне [11], фахівці міжнародного валютного фонду [9] та інші, зосереджують увагу на негативних наслідках реалізації системного ризику на макроекономічному рівні, а отже, – дестабілізації всієї фінансово-кредитної системи та розкриття потенціалу впливу на реальний

сектор економіки. Мова йде про втрату фінансової безпеки банківського сектора економіки через вплив системного ризику, зумовленого макроекономічними чинниками (наприклад, зовнішнє вторгнення військ з Росії, зміна політичної ситуації тощо), які є малопередбачуваними, але можуть значною мірою впливати на реальний сектор економіки. Мінімізація таких системних ризиків, на нашу думку, пов'язана з модернізацією системи регулювання і нагляду відповідно до сучасних тенденцій у сфері фінансової політики. Першочерговою метою такої модернізації має стати не просто контроль за системним ризиком у фінансовій сфері, а упереджений аналіз процесів накопичення ризиків у фінансовій системі, які здатні перетворитися у глобальний системний ризик, тому потрібно проводити ґрунтовні дослідження.

З іншого боку, такі науковці як А. Ковалюк [4], С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова [1] та інші визначають системний ризик як ситуацію, яка виникає внаслідок неспроможності одного чи декількох фінансових інститутів виконувати своєчасно і в повному обсязі свої зобов'язання перед контрагентами, що стає причиною банкрутства (розбалансування діяльності та неплатоспроможності) інших учасників грошово-фінансових відносин або функціонування фінансової системи загалом.

Тобто у цьому випадку дії окремої інституції (зокрема, банкрутство одного банку) як локальної проблеми можуть набути системного характеру, тобто бути детонаторами виникнення системного ризику, який спричинить банкрутство інших банків, навіть якщо вони спочатку були платоспроможними. Дію таких системних ризиків ще називають ризиком поширення кризових явищ. Нівелювання суттєвих впливів такого ризику потребує розробки дієвих механізмів протидії банкрутства окремих банків на основі адекватної діагностики тих основних системних ризиків, які мають вирішальний вплив на фінансову безпеку їх діяльності.

Мета статті полягає у теоретичному і практичному дослідженні сутності та проблем діагностики основних системних ризиків у сис-

темі управління фінансовою безпекою банків, орієнтованої на протидію їх банкрутства.

На сьогодні не існує єдиного загальноприйнятого визначення системного ризику. Найбільш поширені підходи описують його як імовірність виникнення масштабних системних подій негативного характеру, що впливають на діяльність системно важливих посередників і ринків (включаючи відповідну інфраструктуру). Каталізаторами таких подій можуть бути екзогенні шоки (системні чи локальні), що походять з-поза меж фінансової системи. Поряд з тим, спричинити системний ризик можуть і ендегенні шоки, що з'явилися у самій фінансовій системі і мають фінансовий характер.

Системні події вважаються масштабними у тому випадку, коли можуть призвести до банкрутства фінансових посередників або порушити стабільність фінансових ринків. Мова йде про те, що ймовірність настання системних подій несприятливого характеру, викликаних екзогенними чи ендегенними шоками, які спричиняють нестабільність фінансового ринку можуть призвести до неплатоспроможності значної кількості взаємозалежних фінансових посередників сектора. Зокрема, саме остання глобальна криза продемонструвала вразливість банківської системи України щодо поширення системних ризиків.

При цьому стабілізація вітчизняної банківської системи у посткризовий період значною мірою була досягнута коштом більш консервативної кредитної стратегії в умовах жорстких регулятивних вимог з боку Національного банку України (НБУ), підвищеної схильності до мінімізації ризиків замість розширення кредитування та концентрації зусиль на погашенні боргів. Ключовою проблемою вітчизняної банківської системи на етапі виходу із кризи стало необхідність відновлення рівня прибутковості й обсягу доходів за вкрай обмежених можливостей прибутково розмістити кошти та жорсткого контролю за ризиковими операціями, що відповідно знижує їх прибутковість.

Ця проблема зумовлена тим, що ризик як вартісний вираз імовірності подій тим більший, чим більша можливість отримати прибуток. Отже, отримати прибуток можна у разі,

якщо ймовірність зазнати втрат буде зведена до мінімуму. При цьому основним показником, який характеризує ефективність банку з погляду його фінансової безпеки, є відношення прибутку до середньорічної величини активів (у міжнародній практиці це показник рентабельності активів ROA). Застосування цього показника є доречним, оскільки решта всіх інших показників ефективності управління активами є вторинними щодо рентабельності активів. Крім того, інші показники визначаються політикою банку та стратегією керівництва у сфері управління активами.

Враховуючи те, що погіршення фінансового стану та збитковість окремих банків унаслідок макроекономічних проблем може призвести до поширення цього явища на інші фінансові установи та набути системного характеру, проаналізуємо основні причини, які зумовили банкрутство окремих банків України (зокрема, ПАТ «Банк Форум» та ПАТ «Брокбізнесбанк», що знаходяться у стані ліквідації [2, 6, 7]) у 2014 р.

З табл. 1 видно, що прибутковість банківської системи України так і не відновилося у посткризові 2012–2013 рр. до рівня передкризового періоду (за рівнем прибутковості активів 0,12 % у 2013 р. проти 1,03 % у 2008 р., а за рівнем прибутковості власного капіталу, від-

повідно, 0,81 % проти 8,51 %). Якщо окремі системні банки, діяльність яких була збитковою протягом 2009–2010 рр. (наприклад, ПАТ «Райффайзен банк Аваль»), мали достатній запас фінансової міцності та змогли відновити власну ефективність, а окремі, – були реорганізовані та перейшли у державну власність (наприклад, ПАТ «Укрпромбанк» та «Укргазбанк»), то інші банки так і не змогли запобігти значним втратам [5].

А саме, як свідчать дані табл. 1, окремі банки, такі як ПАТ «Банк Форум», маючи неякісний склад кредитного портфеля, накопичували значний обсяг збитків у власних балансах (за даними звітності ПАТ «Банк Форум» обсяг непокритого збитку у структурі власного капіталу зріс із 304,35 млн грн у 2008 р. до 5 550,85 млн грн у 2013 р. [6]) за відповідних негативних значень рентабельності активів та власного капіталу. На кінець аналізованого періоду це призвело до фактичної втрати цим банком функції фінансового посередника, про що свідчить досягнення негативних значень чистої процентної маржі (–3,217 % у 2013 р., табл. 1) при відповідному перевищенні процентних витрат за залученими депозитами над отримуваними банком процентних доходів за розміщеними кредитами та інвестиціями.

Таблиця 1

Порівняльна оцінка основних показників рентабельності банківської системи України та вибіркової групи банків, які стали банкрутами за 2008–2013 рр., %*

Показники	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
1. Значення для банківської системи України:						
- рентабельності активів (ROA), %	1,03	–4,38	–1,45	–0,76	0,45	0,12
- рентабельність власного капіталу (ROE), %	8,51	–32,52	–10,19	–5,27	3,03	0,81
- чиста процентна маржа(у співвідношенні до середньорічних активів), %	5,30	6,21	5,79	5,32	4,51	*
2. Значення для ПАТ «Брокбізнесбанк»:						
- рентабельності активів (ROA), %	0,518	0,118	0,330	0,131	0,008	–0,09
- рентабельність власного капіталу (ROE), %	2,941	0,772	2,257	0,953	0,054	–0,226
- чиста процентна маржа(у співвідношенні до середньорічних активів), %	2,760	2,618	2,630	1,143	–0,409	1,612
3. Значення для ПАТ «Банк Форум»:						
- рентабельності активів (ROA), %	–2,424	–7,603	–20,130	–6,828	–5,246	–1,473
- рентабельність власного капіталу (ROE), %	–28,007	–131,882	–413,838	–85,026	–53,918	–13,826
- чиста процентна маржа(у співвідношенні до середньорічних активів), %	4,889	4,246	2,772	5,123	1,744	–3,217

* Розраховано автором за даними Вісника НБУ [5] та звітними даними окремих банків [6, 7].

З іншого боку, такі банки як ПАТ «Брок-бізнесбанк» отримували високоризикові спекулятивні прибутки за невисокої процентної маржі (2,68 % 2009 р. проти середнього значення 6,21 % цього року за банківською системою України) (див. табл. 1). За умов більш жорсткого контролю за спекулятивними прибутками та зниження обсягів кредитування це також призвело до досягнення негативного значення чистої процентної маржі аналізованого банку у 2012 р. (-0,409 %) та до збитковості його діяльності 2013 р., коли накопичений у балансі обсяг збитку досяг -40,50 млн грн [7].

Погіршення фінансового стану та збитковість окремих банків України у посткризовому 2014 р. була зумовлена зниженням обсягів кредитування, зростанням заборгованості перед вкладниками за депозитними зобов'язаннями, що призвело до фактичної втрати ними функції фінансових посередників за негативних значень чистої процентної маржі, – основного джерела прибутковості та фінансової безпеки банківської діяльності.

На нашу думку, проаналізовані результати прибутковості активів та рівня чистої процентної маржі окремих банків порівняно із середніми значеннями у банківській системі характеризують їх уміння розпоряджатися своїми ресурсами з погляду розміру доходів, одержуваних від їх використання.

При цьому, як свідчить дослідження багатьох науковців (Гіжевського В. К., Єпіфанова А. О., Стрельбицького М. П. та інших), критерієм ефективності безпеки банківської діяльності є стабілізація фінансового стану банку на основі усунення можливостей завдання банку збитків, забезпечення його ефективної діяльності та якісної реалізації операцій і угод [3; 8, с. 44]. Мова йде про протистояння банкрутству банків як основних фінансових посередників на основі врахування екзогенних і ендегенних чинників, які спричиняють нестабільність фінансового ринку та можуть призвести до неплатоспроможності значної кількості взаємозалежних фінансових посередників сектора.

Зокрема, одним із важливих ендегенних факторів системного ризику можна вважати

широке нарощування дисбалансів у фінансовій системі впродовж певного періоду часу, як, скажімо, у випадку буму кредитування, що тривав в Україні протягом 2006–2008 рр. і спричинив критичне накопичення кредитного ризику в банківській системі країни. При цьому, з одного боку, накопичення кредитів і інших боргових зобов'язань є індикатором переходу фінансово-кредитної системи до більш насиченого грошима і фінансовими інструментами стану, а з іншого – надмірна експансія банків на кредитному ринку супроводжується відповідним зростанням частки неякісних активів. Наслідки такого явища наразі негативно впливають на багатьох посередників і ринки.

Зокрема дані табл. 2 показали, що до 2009 р. частка проблемних активів у кредитному портфелі українських банків була незначною (2,27 %). Але 2009 р. відбулося її зростання більше ніж у чотири рази (до 9,36 %). Отже, погіршення економічної ситуації у країні та світова фінансова криза значно вплинули на якість кредитного портфеля банківської системи України, особливо 2009–2010 рр. Адже саме на 2010 р. припав пік зростання частки проблемних кредитів у структурі кредитних портфелів вітчизняних банків (11,24 %). Така ситуація була зумовлена значним нарощуванням обсягів кредитних портфелів вітчизняних банків 2008 р., коли коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань досяг свого максимуму в аналізованому періоді (98,19 %), обумовивши різке зростання коефіцієнта кредитного ризику 2009 р. (57,13 %).

Досліджуючи базові тенденції змін кредитного ризику у банках, які стали банкрутами 2014 р., можемо виявити його характерні індикатори, що передували такому їх кризовому стану.

Зокрема, за даними табл. 2 можемо констатувати, що частка проблемних активів у кредитному портфелі ПАТ «Брокбізнесбанк» та ПАТ «Банк Форум» 2008 р. перевищувала її середнє значення по Україні (3,54 та 5,73 проти 2,27 % відповідно).

При цьому більш агресивна кредитна політика ПАТ «Банк Форум» у цьому році (92,27 % співвідношення кредитів і зобов'язань проти 89,80 % ПАТ «Брокбізнесбанк») обумовила

Таблиця 2

Порівняльна оцінка основних показників, які характеризують кредитний ризик банківської системи України та вибіркової групи банків, які стали банкрутами протягом 2008–2013 рр., %*

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1. Значення для банківської системи України:						
- рівня проблемних кредитів у структурі кредитів наданих, %	2,27	9,36	11,24	9,61	8,89	7,70
- співвідношення проблемних кредитів і суми резервів за активними операціями** (коефіцієнт кредитного ризику), %	37,15	57,13	57,02	50,23	51,29	53,47
- коефіцієнта співвідношення кредитів і зобов'язань, %	98,19	97,68	93,87	91,83	85,12	83,96
2. Значення для ПАТ «Брокбізнесбанк»:						
- рівня проблемних кредитів у структурі кредитів наданих, %	3,54	4,85	6,88	4,59	7,54	6,64
- співвідношення проблемних кредитів і суми резервів під кредитні операції (коефіцієнт кредитного ризику), %	88,66	75,06	92,18	80,60	197,45	308,44
- коефіцієнта співвідношення кредитів і зобов'язань, %	89,80	77,18	86,28	77,40	100,99	181,91
3. Значення для ПАТ «Банк Форум»:						
- рівня проблемних кредитів у структурі кредитів наданих, %	5,73	21,99	59,96	64,37	65,82	38,31
- співвідношення проблемних кредитів і суми резервів під кредитні операції (коефіцієнт кредитного ризику), %	80,75	125,61	126,83	102,37	117,69	98,09
- коефіцієнта співвідношення кредитів і зобов'язань, %	92,27	83,55	69,30	71,72	76,85	79,75

* Розраховано автором за даними Вісника НБУ [5] та звітними даними окремих банків [6, 7].

** Для розрахунку узагальненого коефіцієнта кредитних ризиків для банківської системи України замість суми резервів під кредитні операції взято наявні опубліковані дані щодо суми резервів за активними операціями банків.

відповідне критичне нарощування частки проблемних кредитів у структурі його кредитного портфеля протягом 2009–2012 рр., досягши пікового значення 65,82 % 2012 р., що майже в 6 разів більше, ніж пікові значення цього показника в середньому по Україні (11,24 % 2010 р.). Це також обумовило і досягнення критичних значень і за коефіцієнтом кредитного ризику, рівень якого перевищував 100 % по ПАТ «Банк Форум» у 2009–2012 рр.

З іншого боку, ПАТ «Брокбізнесбанк» проводив менш агресивну кредитну політику, ніж банки України 2008–2011 рр. (за коефіцієнтом співвідношення кредитів і зобов'язань у табл. 2), але рівень коефіцієнта його кредитного ризику був значно вищим, ніж у середньому по Україні. Перевищення значення коефіцієнта співвідношення кредитів і зобов'язань в аналізованому банку 2012 р. 100 % спричинило досягнення пікових значень і за коефіцієнтом кредитного ризику протягом 2012

та 2013 рр. (197, 45 та 308,44 % за даними табл. 2).

Рівень фінансової безпеки банку безпосередньо залежить від якості його активів, яку характеризує відношення суми проблемних кредитів до загальної величини кредитного портфеля. В умовах банківської системи України, як показав аналіз табл. 2, цей показник є особливо актуальним, оскільки здатний на ранніх стадіях сигналізувати про зниження рівня фінансової безпеки.

Коефіцієнт кредитних ризиків є базовим показником, що дозволяє оцінити, чи достатньо сформованих резервів для того, щоб покрити можливі збитки від проблемних кредитів, особливо в умовах імовірного погіршення економічної ситуації у країні. Якщо значення цього коефіцієнта перевищує 60 % (пікове значення в середньому в банках України досягало 57,13 % у 2009 р., табл. 2), то це вказує на погіршення фінансової безпеки банківської установи, оскільки масове неповернення кре-

дитів може призвести до збитків і спровокувати банкрутство банку, як це сталося з ПАТ «Брокбізнесбанк» та ПАТ «Банк Форум» (значення коефіцієнта їх кредитного ризику уже 2008 р. перевищувало 80 % та в разі погіршення економічних умов стало критичним).

Отже, щоб забезпечити фінансову безпеку банку, особливу увагу необхідно приділяти не тільки якості кредитного портфеля, але й захищеності його від кредитного ризику. На нашу думку, з метою підвищення надійності та стабільності банківської системи, захисту інтересів кредиторів і вкладників комерційних банків НБУ має здійснювати більш ефективний нагляд і контроль за забезпеченням банками достатності сформованих резервів для покриття можливих збитків за проблемними кредитами.

Слід також враховувати, що негативний вплив на рівень фінансової безпеки банку має і банківський ризик ліквідності, який може посилюватися в кризових ситуаціях унаслідок необхідності «розпродажу» активів банків. Мова йде про випадки, коли низка фінансових посередників мають схожі портфелі активів.

У разі погіршення фінансового стану деяких посередників вони спробують продати такі активи, спричинивши таким чином зниження ціни на них. У такій ситуації інші учасники ринку також почнуть продавати свої активи, що розкрутить спіраль зниження цін на

активи та ускладнить як можливості торгівлі на ринку, так і доступ до ресурсів для фінансових установ і торгівців цінними паперами. Тобто погіршення економічних умов спричиняє різке скорочення наявних джерел недепозитного фінансування, спричиняє відповідне скорочення ліквідності ринку та призводить до подальшого зниження цін на активи та більш дорогих кредитів.

На наш погляд, найбільш дієвим індикатором стану ліквідності банківської установи є показник миттєвої ліквідності. Оскільки саме можливість швидко розрахуватися за поточними зобов'язаннями створює передумови для стабільної діяльності банку. Щонайменші ознаки нездатності банку виконати свої зобов'язання можуть викликати паніку серед вкладників, що, у свою чергу, може призвести до банкрутства комерційного банку.

Дані табл. 3 свідчать, що найнижче значення коефіцієнта миттєвої ліквідності по банківській системі України у 2008 р. (8,62 %) за найбільш негативного значення ризику вилучення вкладів (22,36 % у 2008 р.) спричинило кризу ліквідності уже 2009 р. та спонукало НБУ здійснювати числені рефінансування банків для підтримки їх ліквідності. Це дозволило стабілізувати ситуацію у банківському секторі країни, але виявилось, що для окремих банків цього недостатньо.

Таблиця 3

Порівняльна оцінка основних показників, які характеризують ризик ліквідності та достатність капіталу банківської системи України та вибіркової групи банків, які стали банкрутами протягом 2008–2013 рр., %*

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1. Значення для банківської системи України: - високоліквідних активів (кошти на коррахунках і в касі) у процентах від суми загальних чистих активів (коефіцієнта миттєвої ліквідності), %	8,62	10,95	12,79	12,97	14,51	12,65
- ризику вилучення коштів (високоліквідні активи у процентах від суми всіх депозитних вкладень клієнтів), %	22,36	29,64	29,06	27,76	28,87	24,18
2. Значення для ПАТ «Брокбізнесбанк»: - високоліквідних активів (кошти на коррахунках і в касі) у процентах від суми загальних чистих активів (коефіцієнта миттєвої ліквідності), %	10,68	16,70	13,62	18,15	6,33	3,64

Продовж. табл. 3

Показники	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р..	2013 р.
- ризику вилучення коштів (високоліквідні активи у процентах від суми всіх депозитних вкладень клієнтів), %	17,60	35,66	23,51	29,66	8,68	9,69
3. Значення для ПАТ «Банк Форум»: - високоліквідних активів (кошти на коррахунках і в касі) у процентах від суми загальних чистих активів (коефіцієнта миттєвої ліквідності), %	6,16	7,66	11,99	13,85	10,67	7,71
- ризику вилучення коштів (високоліквідні активи у процентах від суми всіх депозитних вкладень клієнтів), %	18,13	17,91	21,92	20,85	14,68	10,84

* Розраховано автором за даними Вісника НБУ [5] та звітними даними окремих банків [6, 7].

Наприклад, для ПАТ «Брокбізнесбанк» та ПАТ «Банк Форум» значення дострокового вилучення коштів, у яких було більш негативним, ніж у середньому у банках України у 2008 р. (17,60 і 18,13 проти 22,36 % по Україні за табл. 3), за умови поширення дефіциту фінансових ресурсів із короткострокових на середньо- і довгострокові часові інтервали, зумовлені наявними негативними розривами між обсягами залучених депозитів і обсягами наданих кредитів, які спричинили і критичні значення коефіцієнтів миттєвої ліквідності та ризику дострокового вилучення вкладів (табл. 3):

- у ПАТ «Брокбізнесбанк» 2012 р. (6,33 та 8,68 % відповідно);
- у ПАТ «Банк Форум» 2013 р. (7,71 і 10,84 % відповідно).

Значення вказаних вище коефіцієнтів миттєвої ліквідності та ризику дострокового вилучення вкладів у банках, що стали банкрутами 2014 р., були значно гіршими, ніж у середньому по банківській системі України ще 2008 р. і стали критичними протягом 2012 та 2013 рр., обумовивши кризу їх ліквідності у 2014 р. Тобто в умовах політичної та економічної нестабільності, можливості виникнення політичної та економічної кризи, у будь-який момент можуть бути масово вилучені кошти з рахунків клієнтів банків, як це було під час кризи 2009 р. При цьому величина такого відтоку може в багато разів перевищувати ймовірну величину інструментів, за допомогою яких можна було б запобігти такому відтоку або компенсувати ризик ліквідності.

Такими інструментами є встановлення позитивних розривів ліквідності між обсягами та строками наданих кредитів і обсягами та строками залучених депозитів. Адже саме недооцінювання таких дисбалансів і спричинило кризу ліквідності та банкрутство аналізованих ПАТ «Банк Форум» і ПАТ «Брокбізнесбанк» [6, 7] та досягнення критичних значень за коефіцієнтами миттєвої ліквідності та ризику дострокового вилучення вкладів.

Результати дослідження таких системних фінансових ризиків, як кредитний ризик, ризик ліквідності та ризик недоотримання прибутку дозволяє внести пропозиції щодо вдосконалення методики розрахунку рівня фінансової безпеки діяльності банків за основними системними ризиками з визначенням їх порогових значень (табл. 4).

Отже, базою для ухвалення управлінських рішень, що дозволяють попередити кризові ситуації, а також оцінити загальну ефективність фінансово-економічної діяльності банку, є результати діагностики основних показників, які дозволяють характеризувати концентрацію основних системних ризиків і досягнутий рівень фінансової безпеки банку.

Модель такої діагностики ґрунтується на тому, що фінансова безпека банку визначається рівнем його захищеності від негативного впливу основних системних ризиків, з одного боку, та ступенем ефективності діяльності – з іншого за допомогою таких груп показників (див. табл. 4):

Таблиця 4

**Показники рівня фінансової безпеки діяльності банків,
розраховані за основними системними ризиками**

Показник	Розрахунок	Економічний зміст	Порогове значення
Ризик ліквідності			
Ліквідність (миттєва)	Високоліквідні активи / Сума загальних чистих активів	Характеризує якість і здатність банку своєчасно виконати свої зобов'язання за рахунок високоліквідних активів	> 15 %
Ризик вилучення вкладів	Високоліквідні активи / Сума всіх депозитних вкладень клієнтів	Визначає ризик вилучення коштів клієнтами банку у кризові періоди	> 20–25 %
Кредитний ризик			
Рівень проблемних кредитів	(Проблемні (прострочені) кредити / Кредитний портфель) – 100 %	Характеризує якість кредитного портфеля. Рівень простроченої заборгованості в ньому	< 5 %
Коефіцієнт кредитних ризиків	Сума проблемних кредитів / Сума резервів під кредитні операції	Рівень покриття резервами потенційних збитків від кредитних операцій	< 60 %
Коефіцієнт співвідношення кредитів і зобов'язань	Кредити / Зобов'язання	Агресивність кредитної політики банку	Оптимально –55–80 %; > 85 % – низька кредитна стійкість
Ризик недоотримання прибутків			
Рентабельність активів	Чистий прибуток / Активи середньорічні	Ефективність роботи керівництва банку. Віддача від вкладених коштів. Чим значення вище, тим краще	Не нижче середньогалузевого, > 1,5 %
Рівень чистої процентної маржі	(Процентні доходи – процентні витрати, середньорічні активи)	Загальна ефективність роботи банківської установи та її здатність генерувати процентний дохід; збалансованість процентних операцій банку	> 6–8 %

Джерело. Розроблено автором на основі даних табл. 1–3.

1) показники, що характеризують ефективність діяльності банку та ризик недоотримання прибутку;

2) показники, що характеризують рівень його захищеності від негативного впливу ризику ліквідності та кредитного ризику, визначаючи його здатність протистояти кризовим явищам.

У ході фінансової діагностики банківський аналітик може отримати обґрунтовані висновки про поточний рівень фінансової безпеки, про основні загрози діяльності банку та розробити оптимальну модель поведінки банку в цій ситуації. У разі позитивної оцінки заходи щодо забезпечення фінансової безпеки банку можуть обмежитися посиленням контролю над проблемними аспектами в роботі банку.

Якщо ж був отриманий висновок про недостатність рівня фінансової безпеки, то аналітику слід оцінити масштаби кризових явищ у банку і сформулювати на основі результатів діагностики перелік заходів щодо недопущення кризи в діяльності банку. Цей перелік повинен включати набір фінансових важелів, використання яких є найбільш оптимальним у ситуації, що склалася. Важелі є основою для формування переліку фінансових методів, які ліквідують кризові ситуації, а також забезпечать збільшення рівня фінансової безпеки банку, що може проявлятися як у зростанні його фінансової захищеності, так і зростанні ефективності його діяльності. При цьому оцінюється не тільки фактичний рівень фінансової безпеки банку, але й зміни в рівні ризиків.

Отже, систему фінансової безпеки пропонується інтегрувати в систему управління банком на основі оцінки і управління базовими системними ризиками банку, що дозволить здійснювати постійний контроль за ризиковим середовищем банку й ухвалювати своєчасні й обґрунтовані рішення, орієнтовані на забезпечення стабільної, безкризової й ефективної діяльності банку.

У сучасній українській економічній науці проблеми прояву системних ризиків у фінансовому, зокрема банківському, секторі почали досліджувати лише впродовж останніх трьох – чотирьох років під впливом кризових явищ, що охопили фінансову систему та загострили питання її фінансової безпеки та спроможності виконувати свої основні функції. Для розв'язання вказаних проблем у цій статті закладено теоретичні та практичні основи подальшого дослідження та діагностики основних системних ризиків, які мають вирішальний вплив на фінансову безпеку діяльності банків у механізмі протидії їх банкрутства.

На основі дослідження змін базових індикаторів таких системних ризиків, як ризик ліквідності, кредитний ризик і ризик недоотримання прибутку за останні 6 років у банківській системі України загалом, та в окремих банках, які стали банкрутами, зокрема розроблено модель діагностики фінансової безпеки банку, яка орієнтована на визначення рівня його захищеності від негативного впливу основних системних ризиків, з одного боку, та рівня певного рівня ефективності його діяльності – з іншого.

На нашу думку, одним із обов'язкових інструментів макропруденційного нагляду щодо підтримки стабільності банківської системи України, зокрема, має стати підготовка та оприлюднення щорічних звітів про рівень фінансової безпеки вітчизняних банків, що дозволить інформувати про розуміння центральним банком системних фінансових ризиків за відхиленнями їх окремих індикаторів від порогових значень, аналізувати системні фактори впливу на якість та фінансову безпеку як окремих банків, так і всієї банківської систе-

ми, а також повідомляти про ухвалення важливих економічних рішень з метою усунення першопричин банкрутства як окремих банків, так і загроз фінансової безпеки всієї банківської системи країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наук. досліджень НБУ : Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).

Bankivska entsiklopediya / S. G. Arbuzov, Yu. V. Kolobov, V. I. Mischenko, S. V. Naumenkova. – K. : Tsentr naukovih doslidzhen NBU : Znannya, 2011. – 504 s. – (Institutsiyini zasadi rozvitku bankivskoyi sistemi Ukraini).

2. Банки України, які знаходяться у стані ліквідації на 03.09.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id. – Назва з екрана.

Banki Ukrayini, yaki znahodyatsya u stani likvidatsiyi na 03.09.2014 [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id. – Nazva z ekrana.

3. Єпіфанов А. О. Фінансова безпека підприємств і банківських установ : монографія / за заг. ред. А. О. Єпіфанова, [А. О. Єпіфанов, О. Л. Пластун, В. С. Домбровський та ін.]. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 295 с.

Epifanov A. O. FInansova bezpeka pidpriemstv i bankivskih ustanov : monografiya / za zag. red. A. O. Epifanova, [A. O. Epifanov, O. L. Plastun, V. S. Dombrovskiy ta in.]. – Sumi : DVNZ «UABS NBU», 2009. – 295 s.

4. Ковалюк А. О. Фінансове регулювання банківництва в Україні: термінологія і систематизація / А. О. Ковалюк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.4. – С. 258–265.

Kovalyuk A. O. FInansove regulyvannya bankivnitstva v Ukrayini: terminologiya i

- sistematizatsiya / A. O. Kovalyuk // Naukoviy visnik NLTU Ukrayini. – 2008. – Vip. 18.4. – S. 258–265.
5. Основні показники діяльності банків України // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 6. – С. 77.
Osnovni pokazniki diyalnosti bankiv Ukrayini // Visnik Natsionalnogo banku Ukrayini. – 2014. – № 6. – S. 77.
  6. Річна фінансова звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності ПАТ «Банк Форум» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.forum.ua/forumua/ua/mainnavigation/aboutus_1/financialstatements. – Назва з екрана.
Richna finansova zvitnist za mizhnarodnimi standartami finansovoyi zvitnosti PAT «Bank Forum» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.forum.ua/forumua/ua/mainnavigation/aboutus_1/financialstatements. – Nazva z ekrana.
  7. Річна фінансова звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності ПАТ «Брок-бізнесбанк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bankbb.com.ua/ua/about-bank/Finacial_Report. – Назва з екрана.
Richna finansova zvitnist za mizhnarodnimi standartami finansovoyi zvitnosti PAT «Brokblznesbank» [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.bankbb.com.ua/ua/about-bank/Finacial_Report. – Nazva z ekrana.
  8. Стреблицька Л. М. Банківське безпекознавство : навч. посіб. / Л. М. Стреблицька, М. П. Стреблицький, В. К. Гіжевський ; за ред. М. П. Стрельбицького. – К. : Кондор, 2007. – 602 с.
Streblitska L. M. Bankivske bezpekoznavstvo : navch. posib./L. M. Streblitska, M. P. Streblitskiy, V. K. Glzhevskiy ; za red. M. P. Strelbitskogo. – K. : Kondor, 2007. – 602 s.
  9. Kupiec Paul Assessing Systemic Risk Exposure Under Alternative Approaches for Capital Regulation / Paul Kupiec, David Nickerson // Prepared for the Bank of England Conference, England Conference «Banks and Systemic Risk». – London, 2011. – Режим доступу: <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/events/conf0105/paper16may01.pdf>. – Назва з екрана.
  10. Molyneux P. The Financial Crisis in Europe: Evolution, Policy Responses and lessons for the future / P. Molyneux, J. Goddard and J. Wilson // Journal of Financial Regulation and Compliance. – 2009. – № 17/4. – P. 362–380.

С. П. Прасолова (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Особенности влияния системных рисков на финансовую безопасность деятельности банков.**

Аннотация. Цель статьи – раскрыть содержание и составляющие диагностики основных системных рисков в системе управления финансовой безопасности банков, ориентированной на противодействие их банкротства. Необходимым элементом финансовой безопасности банка признано систему диагностики основных системных рисков за отклонениями их отдельных индикаторов от пороговых значений в механизме противодействия банкротства банков. Для обеспечения финансовой безопасности деятельности отечественных банков предложена модель её диагностики, которая ориентированна на определение уровня их защищённости от негативного влияния основных системных рисков для противодействия банкротству.

Ключевые слова: финансовая безопасность банка, системные риски, риск ликвидности, кредитный риск, риск недополучения прибыли, противодействие банкротству, диагностика.

S. P. Prasolova (Poltava University of Economics and Trade). **Features of the effect of systemic risks on financial security of banks.**

Summary. *Disclosure of content and main components of diagnostics of systemic risks in the management of financial security banks focused on their opposition to bankruptcy. The necessary element of financial security bank recognized system of diagnostics of major systemic risks for deviations of some indicators of threshold in the mechanism of opposition to bankruptcy of banks. To ensure the financial security of domestic banks the author offered the model of diagnostics focused on determining the level of protection from the negative impact of major systemic risks for opposition to bankruptcy.*

Keywords: *financial security of bank, systemic risks, risk of liquidity, credit risk, the risk of receiving less profit, opposition to bankruptcy, diagnostics.*